

Наталя Кондратенко

СПЕЦИФІКА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЇ НОМІНАЦІЇ В МОДЕРНІСТСЬКОМУ І ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті проаналізовано реалізацію категорії інтертекстуальності в модерністській та постмодерністській художній прозі. Актуалізовано номінативний аспект інтертекстуальності, репрезентований прецедентними іменами. Створено типологію інтертекстуальних номінативних показників у художньому тексті.

Ключові слова: *інтертекстуальність, номінація, художній дискурс, модернізм, постмодернізм.*

Актуальність статті. Діалогічність художньої комунікації реалізована на двох рівнях: по-перше, текст виконує роль повідомлення в діалогічній взаємодії мовця-автора з адресатом-читачем, а по-друге, безпосередньо бере участь у міжтекстовій діалогічній взаємодії, реалізованій у міжтекстових зв'язках та категорії інтертекстуальності. Поняття міжтекстової взаємодії тісно пов'язане з категорією інтертекстуальності, тому їх здебільшого ототожнюють, розуміючи міжтекстові зв'язки як «наявні в тому або іншому конкретному тексті виражені за допомогою певних словесних прийомів посилення на інший конкретний текст (або інші конкретні тексти)» [1, с. 72]. В українській лінгвістиці інтертекстуальність почали тлумачити як текстову категорію на початку ХХІ століття: О. О. Селіванова виокремлює одночасно з традиційними текстовими категоріями й категорію інтерсеміотичності, яка «реалізується на підставі діалогічної взаємодії модулів комунікантів і тексту із семіотичним універсумом – кодом культури, науки, літератури тощо» [8, с. 236]. Ще раніше І. М. Колегаєва, визначаючи комунікативну гетерогенність тексту, виокремлювала референтний тип текстової неоднорідності, в межах якого функціонують комунікативно первинні та вторинні тексти. Один із різновидів комунікативно вторинних текстів і детермінує появу інтертекстових елементів, авторство яких є «реально чужим» [4, с. 76]. Лінгвісти зосереджують увагу на аналізі мовних елементів, що є інтертекстуальними, – цитатах, алюзіях, синтаксичних конструкціях, проте номінативний аспект інтертекстуальних зв'язків потребує ґрунтовного вивчення.

Мета статті – виявити номінативні показники реалізації категорії інтертекстуальності в українському модерністському і постмодерністському художньому тексті. Мета визначила завдання дослідження: представити огляд теоретичних позицій щодо вивчення категорії інтертекстуальності в зарубіжному та українському мовознавстві; проаналізувати реалізацію категорії інтертекстуальності на номінативному рівні в сучасній прозі; розробити типологію інтертекстуальних елементів у художньому тексті.

Домінування інтертекстуальності як текстотвірного чинника в художніх текстах увіразнило роль адресата, який і є реципієнтом, сприймачем, інтерпретатором інтертексту. Значення набуває позиція читача (критика, дослідника) на способи й можливості раціонального усвідомлення та пояснення інтертекстів» [3, с. 80]. Проте Н. А. Кузьміна підкреслює необхідність прагматичних умов сприйняття інтертекстуальності, за яких «виникає резонанс між енергією автора та енергією читача» [6, с. 61]. Як текстово-дискурсивна категорія інтертекстуальність значною мірою впливає на функціонування та інтерпретацію художнього дискурсу неklasичної парадигми.

У модерністському дискурсі інтертекстуальність скеровано насамперед на створення образу інтелектуального реципієнта, який здатний адекватно витлумачити міжтекстові зв'язки та інтертекстуальні елементи. Українська модерністська проза – це передусім філософські твори, що вимагають від реципієнта потужної інтелектуальної праці, пов'язаної з декодуванням прихованої інтертекстуальної інформації. Модерністська інтертекстуальність – це наслідок зміщення акцентів «у бік плюральності картин світу» [7, с. 154], проте звернення до інтертексту у творах різних авторів істотно відрізняється – від виконання текстотвірної функції до поодиноких інтертекстуальних елементів, наведених з ілюстративною метою.

Постмодерністський дискурс більшою мірою орієнтований на масового адресата, інтелектуальний рівень якого відповідно прогно-

зований автором, тому й інтертекст виконує в цьому разі роль своєрідного спільного коду, необхідного для тлумачення глибинного змісту. Інтертекстуальні зв'язки в постмодерністському художньому дискурсі неодноразово ставали предметом аналізу науковців. З огляду на це в постмодерністських текстах з'являються численні коментарі, посилання, глосарії, скеровані на те, щоб допомогти читачеві зрозуміти глибинний зміст. Читач модерністських текстів самостійно проводить паралелі, декодує алюзії та ремінісценції, усвідомлює міфологічну основу тексту; реципієнт постмодерністського тексту трансформується: з одного боку, він стає співучасником дискурсивного процесу, занурюється до інтертексту, а з іншого – його знання фрагментарні, процес декодування ускладнений, тому й народжуються нові семантичні рівні інтерпретації тексту, не закладені автором. В останньому випадку ступінь суб'єктивного сприйняття тексту підвищується, читач намагається не стільки зрозуміти автора, розпізнавши закладені інтертекстуальні елементи, скільки орієнтується на власні знання, додаючи нових, індивідуальних інтерпретацій. Через це постмодерністський дискурс отримує багаторазове, нове витлумачення; реципієнт є співавтором, співучасником, виводячи категорію інтертекстуальності на новий рівень: це не лише міжтекстова взаємодія, передбачена й спрогнозована автором, це вже багатовимірні міждискурсивна взаємодія на суб'єктно-об'єктному рівні, у якій беруть участь нові реципієнти та нові тексти, навіть ті, що з'явилися після створеного автором.

Ми запропонували класифікацію інтертекстуальності, релевантну в модерністському та постмодерністському художньому дискурсах, виокремивши інтертекстуальну міфологізацію, інтертекстуальну цитацію, інтертекстуальну номінацію, інтертекстуальну алюзію та інтертекстуальну стилізацію [5, с. 176–205]. Предметом аналізу нашої статті обрано інтертекстуальну номінацію.

Алюзії та цитати репрезентують той рівень інтертекстуальності, що містить посилання на конкретний передтекст. Підґрунтям інтертекстуальної цитації здебільшого стають конкретні текстові фрагменти – висловлення відповідної синтаксичної структури, тому ця структура й визначає шлях ідентифікації інтертексту. Однак у модерністському і постмодерністському дискурсах взаємодія з іншими текстами може здійснюватися й на рівні гри з історико-культурними символами, а саме з іменами та прізвищами авторів (письменників, художників тощо)

і назвами їхніх творів. Ці текстові елементи лежать на поверхні та переважно не потребують додаткової інтерпретації, бо є цілком експліцитними. Ми називаємо зазначене явище інтертекстуальною номінацією.

Заглиблення в інтертекстуальний шар зорієнтоване на фоніві знання пресупозитивного характеру. Це інформаційне поле, спільне для мовця та реципієнта, що є передумовою успішності комунікативного акту, функцію повідомлення в якому виконує текст. Тільки спільна пресупозиція автора та реципієнта буде мати результатом адекватне сприйняття змісту тексту. Саме тому в інтертекстуальній номінації переважають історичні та географічні назви, явища культури, власні імена відомих діячів історії, політики, культури і мистецтва, напр.: *Голос колишнього вчителя піднісся й забринів пристрасстю. Розпалюючись більше дедалі, Андрій Венедович засипав Степана іменами й поговірками, яких змісту й ваги той зовсім не розумів. Він промовляв про золотий вік Августа, про римський геній, що скорив світ і горить у темряві сучасності ясною зіркою порятунку. Про християнство, що зрадницьки пожерло Рим, але й само було переможене від нього в Ренесансі. Про свого улюбленого Луція Аннея Сенеку, виховника Неферонового, знаного підступами й інтригами незрівнянного філософа, засудженого на страту й померлого від власної руки, перетявши вену, як і личить мудрецеві; про його трагедії, єдині, що дійшли до нас від римлян, про його *Dialogi*, з яких *De Providentia* він міг цитувати нам'ять. І Сенеці, що поєднав у найвищій синтезі стоїцизм з епікуреїзмом, цьому генієві римського генія, закидають спілкування з апостолом Павлом, обмеженим адептом в'язничної релігії, що завалила Рим! (В. Підмогильний. Місто); *От візьмімо цього... як його... Спінозу, чи як там... випив, кажуть, цикуту. І що? Тепер це просто історичний факт* (Ю. Іздрик. АМTM); *А відшукати їх можна у пивбарі на вулиці Фонвізіна, російського драматурга-класика* (Ю. Андрухович. Московіада). Але, на відміну від алюзій, вони не становлять згорнутих фреймів, тому що не здатні актуалізувати цілісну комунікативну ситуацію прецедентного характеру.*

В аналізованих текстах переважають інтертекстуальні номінації, пов'язані з літературною творчістю, – імена та прізвища прозаїків, поетів, назви літературних творів і героїв, проте їх можна уналежнити до прецедентних імен. Д. Б. Гудков називає прецедентними індивідуальні імена, що пов'язані з відомим, здебільшого прецедентним текстом; із прецедентною си-

туацією; імена-символи, які «вказують на певну еталонну сукупність відповідних рис» [2, с. 108]. Прецедентними іменами в українському модерністському і постмодерністському художньому дискурсі передусім бувають:

– індивідуальні імена діячів української та світової культури: *Свої Моцарти, Бетховени, чув і Лисенка – солов'я* (М. Хвильовий. Редактор Карк); *Аполлонові Григор'єву вона віддавала перевагу перед Белінським і протопопові Аввакумові перед Михайловським* (В. Домонтович. Доктор Серафікус); *Колись ця тема хвилювала Гоголя. Образи й цитати з творів Гоголя постають передо мною* (В. Домонтович. Без ґрунту); *Для Моне й Мане в малярстві, для Фльобера й Мопасана в письменстві дійсність не мала ні ступенів, ані якостей* (В. Домонтович. Без ґрунту);

– історичні та міфологічні прецедентні імена: *Дайте мені хоч якось виборсатися звідси – тоді й питайте про все на світі, скажімо, як виглядав щит Ахілла або скільки кораблів і під якими назвами спорядили греки на Трою* (Ю. Андрухович. Московіада); *Є щасливі, наділені короткочасними прозріннями й одноразовими перепусками до Саду* (Ю. Іздрик. Таке);

– назви літературних творів та літературні герої: *Таким чином, «Кайдашева сім'я» в його версії поставала романом про розбірки всередині мафійного угруповання, різночинні семінаристи у «Хмарах» до дрижаків і глюків обкурювалися привезеною з цукроварень Півдня анашею, а «Коні не винні» закінчувалися сценою групового звалтування ліберального поміщика Аркадія Петровича Малини цілим ескадроном ним же викликаних на місце події козаків* (Ю. Андрухович. Дванадцять обручів); *Падає листя пожовкле тобі на заплющені вії. Ти відчуваєш в них поцілунки своєї Мавки – Ірис, що висмоктують з Тебе кров краплю за краплею, що відбирають у Тебе всі життєві соки, що лишають Тобі лише забуття і тихий лоскіт* (Г. Михайличенко. Блакитний роман).

Саме група інтертекстуальних номінацій, пов'язаних із літературною творчістю, є найвагомішою в модерністському та постмодерністському дискурсах, що цілком логічно. Категорія інтертекстуальності насамперед актуалізує міжтекстовий зв'язок. Елементи Іншого тексту, Іншого автора, Іншого художнього світу пронизують художні тексти. Поява прецедентних імен, що апелюють до інших художніх текстів, а не до об'єктивної дійсності, як, наприклад, у випадку історичних осіб та фактів, зумовлена зануренням тексту в інтертекстуальний простір. «Смерть автора» як база постмодерністська

категорія виявляється на цьому рівні і в модерністському тексті, а саме в посиланнях на інших авторів і тексти, інтертекст «вривається» до художнього дискурсивного простору через алюзії з іншими текстами та героями: *Линник був моїм Вергілієм, я його несміливим і ніяковим Дантом* (В. Домонтович. Без ґрунту); *Він почував себе, як той Дон-Жуан, що безліч кохав женщин та не находив тієї, що шукав всієї істотою своєю, і коли знайшов її, прекрасну й покірну, вже не зміг її покорити* (М. Йогансен. Подорож ученого доктора Леонардо...); *Сцена була цілком у Діккенсовому стилі, і я заснув, почувавши себе правдивим Піквіком, з приємним почуттям оптимістичної віри в майбутнє людства* (В. Домонтович. Без ґрунту); *Тільки мене нервує, що там постійно, коли вони цитують Біблію, пишеться на кожній сторінці «Від Луки», «Від Івана», «Від Матвія», розумієш?* (С. Жадан. Деш Мод); *Однак спосіб, у який вони формулювалися, загальна інтонація й скептичне похитування головою на кожну відповідь перфектно відтворювали атмосферу Францового «Процесу». Винен!* (Ю. Іздрик. АМTM). Прецедентні імена письменників та літературних героїв є своєрідними маркерами міжтекстових зв'язків, показником функціонування одного суцільного макротексту як інтертексту.

Інтертекстуальна номінація використовується і в мовній грі, напр.: *Разом ми поставили конструкцію на місце, і хлопець подав мені руку: – Павел. – Вежинов? – зиронізував я, але він не зрозумів гумору* (Ю. Іздрик. АМTM). В останньому випадку звичайне чоловіче ім'я викликає асоціації з болгарським письменником через обрану мовну форму – російський варіант українського імені Павло, саме цей іншомовний характер імені підкреслив герой.

У постмодерністському дискурсі характерною рисою інтертекстуальної номінації є посилання на мас-медійний дискурс і загалом апеляція до масової свідомості. У такому разі передтекстами слугують твори масової культури – естрадні пісні, художні та анімаційні фільми, реклама тощо, напр.: *Подаруй своїй теті, Плейшнер нещасний! – відказала на це Коля...* (Ю. Андрухович. Дванадцять обручів); *– Як стверджував: «Час не важливий, важливе лише життя»* (Ю. Іздрик. Подвійний Леон); *Чи бачили ви фільм «Матриця»? Ну то тоді знаєте, про що я кажу* (В. Єшкілев. Пафос); *Заріс зовсім, заволохатився... Ти ецьо такой маладой, ти ецьо страдаєш ерундой...* (В. Єшкілев. Пафос); *А як вона ще розвернулася, ця тарілка, як на улюбленій фотографії агента Малде-*

ра... (Л. Дереш. Трохи п'їтьми, або На краю світу); ...цими позбавленими самоідентифікації київськими овечками Доллі (Ю. Іздрік. АМ™).

Іноді такі тексти розглядають як прецедентні, але ми вбачаємо істотну відмінність між текстами цих двох типів. Перші є культурними феноменами людства, вагомими як для сучасників, так і для нащадків. А тексти масової культури тимчасові, семантично порожні, проте вони характеризуються легкістю впізнавання та запам'ятовування, саме тому проблеми ідентифікації тут не постають.

І хоч інтертекст цього типу поширений меншою мірою, але його наявність, на жаль, не лише данина моді, а й ознака поганого смаку, орієнтація на низький інтелектуальний рівень потенційного реципієнта. Автор свідомо знижує інтелектуальний ценз своїх читачів, не змушуючи їх думати, а продукція масової культури повільно проникає в художній текст. Крім того, використання такого інтертексту відразу свідчить про нетривале життя відповідних літературних творів, тому що для текстів масової культури характерні актуальність і нетривалість, і через певний час уже неможливо розпізнати в тексті першоджерело.

Отже, в модерністському і постмодерністському художньому дискурсі домінує такий аспект номінативної інтертекстуальності, як прецедентні імена. Прецедентні імена здебільшого характеризують українську та світову культуру, пов'язані з літературним процесом або масовоінформаційним простором. Остання група, на відміну від попередніх, є тимчасовою, інтертекстуальний шар цього типу актуалізований лише в певному історичному вимірі, тоді основні інтертекстуальні номінації актуальні як і в модерністській, і в постмодерністській прозі.

Література

1. Грек А. В. Интертекстуальність як проблема перекладу (на матеріалі англомовних перекладів української постмодерністської прози) : автореф. дис. ...канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / А. В. Грек. – К., 2006. – 16 с.

2. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации / Д. Б. Гудков. – М. : Гнозис, 2003. – 288 с.

3. Денисова Г. В. В мире интертекста: язык, память, перевод / Г. В. Денисова. – М. : Азбуковник, 2003. – 298 с.

4. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И. М. Колегаева. – Одесса : ОГУ им. И. И. Мечникова, 1991. – 122 с.

5. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 328 с.

6. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. А. Кузьмина. – [4-е изд.]. – М. : Ком Книга, 2007. – 272 с.

7. Переломова О. С. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діхронічний аспект : [монографія] / О. С. Переломова. – Суми : Вид-во СумДУ, 2008. – 208 с.

8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : [монограф. учебн. пособие] / Е. А. Селиванова. – К. : ЦУЛ ; Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.

Natalya Kondratenko

INTERTEKSTUAL NOMINATION IN THE MODERNIST AND POSTMODERNIST LITERARY TEXT

The article analyzes the implementation of the category of intertextuality in modern and postmodern discourse. Nominative aspect of intertextuality represented by precedent names was up dated typology of intertextual nominative markers in a literary text was considered.

Keywords: *intertextuality, nomination, literary discourse, modernism, post-modernism.*

Наталья Кондратенко

СПЕЦИФИКА ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОЙ НОМИНАЦИИ В МОДЕРНИСТСКОМ И ПОСТМОДЕРНИСТСКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

В статье проанализирована реализация категории интертекстуальности в модернистской и постмодернистской художественной прозе. Актуализирован номинативный аспект интертекстуальности, репрезентированный прецедентными именами. Предложена типология интертекстуальных номинативных маркеров в художественном тексте.

Ключевые слова: *интертекстуальность, номинация, художественный дискурс, модернизм, постмодернизм.*

Надійшла до редакції: 19.11.2014 р.

